

MÜHARİBƏ İŞTİRAKÇILARININ SOSIAL PROBLEMLƏRİNİN HƏLLİNDƏ “DOST” MƏRKƏZLƏRİ VƏ “YAŞAT” FONDUNUN ROLU

Giriş

Postmüharibə dövründə Azərbaycan hökuməti Vətən müharibəsi iştirakçılarının sosial rifahının yüksəldilməsi üçün genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirmişdir. Bu tədbirlər sosial müdafiə, reabilitasiya, məşğulluq və mənzil təminatını əhatə edir və Vətən müharibəsi iştirakçılarının cəmiyyətə inteqrasiyasını asanlaşdırır. Dövlətin həyata keçirdiyi sosial proqramlar minlərlə ailənin həyat şəraitini əsaslı surətdə yüksəltmiş və bu şəxslərin dövlətin dəstəyini daim öz üzərlərində hiss etməsinə səbəb olmuşdur. Sosial problemlərin həlli üçün həyata keçirilən tədbirlər, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin rəhbərliyi ilə koordinasiya olunan proqramlar vasitəsilə icra olunur. Həmin proqramlar vasitəsi ilə müharibə ilə əlaqədar əlilliyi olan şəxslər, müharibə iştirakçıları və şəhid ailələri üçün müxtəlif sosial və maddi dəstək təmin edilir.

Vətən müharibəsi iştirakçıları üçün sosial dəstək tədbirlərinin həyata keçirilməsində əsasən iki qurum “YAŞAT” Fondu və “DOST” agentlikləri mühüm rol oynayır. Hər iki qurum Azərbaycanın postmüharibə dövründəki sosial siyasətində vacib komponentlər kimi fəaliyyət göstərərək müharibə iştirakçıları, şəhid ailələri və digər sosial qrupların rifahını təmin etməyə yönəlmişdir. Bu məqsədlə bir sıra layihələr həyata keçirilmiş, mövcud sosial strukturlar daha da genişləndirilmişdir.

Fəlsəfi baxımdan insan ləyaqəti, hər bir fərdin təməl hüquqları və dəyərlərini qorumağı tələb edir. Müharibə iştirakçıları, döyüş meydanında şəxsi təhlükəsizliyini riskə ataraq, bu ləyaqəti daha da irəli aparır. “DOST” mərkəzləri, bu insanlara layiqli sosial xidmətlər təqdim etməklə onların ləyaqətini bərpa etmə və qoruma missiyasını həyata keçirir. İdeoloji baxımdan bu, dövlətlə cəmiyyətin kollektiv borcu və məsuliyyəti kimi qəbul edilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin “DOST” Agentliyi müharibə veteranları və qazilərin sosial reabilitasiyasını və sosial xidmətlərə çıxışını təmin edən əsas qurumlarından biridir. “DOST” Agentliyi postmü-

haribə dövründə müharibə iştirakçıları və şəhid ailələrinə göstərilən sosial xidmətlərdə müstəsna rol oynamışdır. Azərbaycanda ilk “DOST” Mərkəzi 9 may 2019-cu ildə fəaliyyətə başlamışdır və bu fəaliyyət illəri ərzində 725 mindən artıq vətəndaşa xidmət göstərilmişdir. Agentlik, müharibə iştirakçıları üçün məşğulluq imkanlarının artırılması üçün xüsusi proqramlar həyata keçirmişdir [1].

“DOST” Mərkəzləri arasında “DOST” İnküziv İnkişaf və Yaradıcılıq Mərkəzinin xüsusi rolu vardır və əsas məqsədi əlilliyi olan şəxslərin, o cümlədən Vətən müharibəsi iştirakçıları və onların ailələrinin cəmiyyətə inteqrasiyasını təmin etməkdir. Mərkəz həm də onların yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək, məşğulluqlarını təmin etmək və psixoloji dəstək göstərmək üçün genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirir.

“DOST” mərkəzləri əsasən sosial xidmətlərin təmin edilməsi və dövlət-vətəndaş münasibətlərinin optimallaşdırılmasına yönəlmişdir. “DOST” İnküziv İnkişaf və Yaradıcılıq Mərkəzi daha çox yaradıcılıq və inklüzivlik prinsipləri üzərində qurulmuş, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin yaradıcı potensialını inkişaf etdirməyə və fərdi yaradıcılığı təşviq etməyə yönəlmişdir [3]. “DOST” İnküziv İnkişaf və Yaradıcılıq Mərkəzi, “inklüzivlik” ideyasını dərin fəlsəfi köklərə malik şəkildə təzahür etdirir. Bu, bərabər hüquqların sadəcə hüquqi deyil, həm də mənəvi və mədəni sahələrdə tam şəkildə tanınmasını nəzərdə tutur. John Dewey kimi fəlsəfi düşüncə sahibləri inklüzivliyin təhsil və yaradıcılıq vasitəsilə həyata keçməsinin cəmiyyətin demokratik inkişafına necə təsir etdiyini vurğulamışdır. Burada inklüzivlik hər bir fərdin, o cümlədən əlilliyi olan şəxslərin də bərabər şəkildə iştirak etməsinə və öz yaradıcılığını ifadə etməsinə təmin edir.

Yaradıcı fəaliyyətlər yalnız estetik baxımdan deyil, həm də insanın daxili gücünü və sosial dəyərlərini açıq şəkildə göstərir. Bu fəaliyyətlər vasitəsilə insanlar həm özlərini ifadə edir, həm də cəmiyyətə faydalı olurlar. Bu mərkəzin fəaliyyəti, sosial dəyişikliklərdə yaradıcılığın oynadığı rolu göstərir. Pa-

ulo Freire kimi təhsil fəlsəfəsi sahəsində mütəfəkkirlər təhsilin və yaradıcılığın sosial ədalətin və bərabərliyin təmin edilməsində vacib olduğunu qeyd edirlər [6]. Hannah Arendt yaradıcılığı insanın dünyaya aktiv bir şəkildə təsir etməsinin ən mühüm aspektlərindən biri kimi qiymətləndirirdi [7].

Hərbi qulluqçuların və şəhid ailələrinin sosial müdafiəsinə əlavə dəstək məqsədilə 2020-ci ilin dekabrında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə "YAŞAT" Fondu yaradılmışdır. Fond tərəfindən müharibə iştirakçılarına maliyyə yardımları edilərək, onların ehtiyaclarının qarşılmasına çalışılmışdır. 2021-2024-cü illər ərzində fond tərəfindən minlərlə şəhid ailəsi və müharibə qazisinə dəstək verilmişdir. Bu yardımlar əsasən tibbi xidmətlər, təhsil, mənzil və məişət ehtiyaclarını əhatə etmişdir.

"YAŞAT" Fondu və "DOST" agentlikləri Vətən müharibəsi iştirakçılarının sosial problemlərinin həllində bir-birini tamamlayan və əməkdaşlıq edən qurumlardır. Hər iki qurumun birgə fəaliyyəti nəticəsində müharibə iştirakçıları və şəhid ailələri daha geniş və effektiv sosial dəstək sisteminə malikdirlər.

"DOST" agentlikləri "YAŞAT" Fondu tərəfindən həyata keçirilən yardımların effektiv şəkildə çatdırılmasını təmin edir və onların icra prosesində mühüm rol oynayır. Müharibələrin müxtəlif növləri var: vətəndaş müharibəsi, diplomatik müharibə, qisas uğrunda müharibə, gediş və ya hücum müharibəsi, "soyuq müharibə", nüvə müharibəsi, bioloji müharibə, kimyəvi müharibə, ticarət və ya iqtisadi müharibə və s. [4]. Lakin fərq etmir, bunların ən əsas xarakterik cəhəti bütün iştirakçıların eyni sosial-psixoloji halətdə olmasıdır. Azərbaycanda əhalinin sosial müdafiə sisteminin gücləndirilməsi istiqamətində bir sıra uğurlu addımlar atılmış və mövcud qanunvericilik təkmilləşdirilmişdir. Digər tərəfdən, mövcud vəziyyətin təhlili göstərir ki, ölkədə sosial müdafiə proqramlarının əhatəliliyi və intensivliyi üçün bir sıra mühüm addımlar atılmalıdır və Azərbaycan özündə bunun potensialına malikdir [2].

Azərbaycanda texnologiyanın müasir imkanlarından tam mənada istifadəni nəzərdə tuta bilən konsepsiyanın "DOST" mərkəzləri və "YAŞAT" Fondunun birgə səyləri vasitəsilə tətbiqi sosial problemlərin həllində innovativ və əsaslı rol oynaya bilər. Bununla aşağıdakı siyahıda müəyyən edilmiş proqramlar ilə Azərbaycanda sosial problemlərə əlçatanlığın asanlaşdırılması və daimi olaraq nəzarəti-

nin təşkilinə nail oluna bilər:

1. Telemedisin və Uzaqdan Müşahidə Platforması: Müharibə iştirakçıları internet və telefon xidmətlərindən istifadə etməklə tibbi yardım məsləhətləri ala bilər. Platformanın günün 24 saat fəaliyyəti nəticəsində daim onlara yardım göstərilə bilər və eyni zamanda müşahidə platforması ilə vəziyyətləri daimi olaraq monitorinq olunur.

2. Təlim platformalarının süni intellektlə tətbiqi: Təlim proqramları ilə müharibə iştirakçılarına əmək bazarında yer tutmaları üçün müəyyən peşə bilikləri öyrədilə bilər. Həmin proqramın süni intellektlə birgə tətbiqi isə hər insana uyğun öz ehtiyacları və istəkləri istiqamətində xüsusişədirilməsinə kömək yaradar.

3. Rəqəmsal sağlamlıq proqramları: Virtual tətbiqlər vasitəsilə monitorinq və psixoloji dəstək xidmətlərinin göstərilməsi daha da asanlaşır və 7/24 əlçatan vasitəyə çevrilir.

4. Robototexnikaya əsaslanan reabilitasiya: Dövrümüzün texnikaya əsaslanan protezləri ilə əzalarını itirmiş şəxslərə yenidən hərəkət qabiliyyəti yaratmaq mümkün olur. Robotik eksoskeletlər isə fiziki cəhətdən zəif olan şəxslərə gözə bilmə bacarığını bərpa edir.

"Texnoloji Dəyişikliklər və Rəqəmsal Reabilitasiya" modeli dünya miqyasında bir çox ölkədə tətbiq edilmişdir. Modelin səciyyəvi cəhəti onun tətbiqi zamanı özünü göstərir və digər modellərdən üstünlüyünü də ortaya qoyur. Bu model, müharibə iştirakçılarının və əlillərin sosial reabilitasiyası üçün rəqəmsal texnologiyadan istifadə etməklə onların yenidən cəmiyyətə inteqrasiyasını tam mənada hərtərəfli təmin edir.

İsraildə rəqəmsal reabilitasiya texnologiyaları tətbiq edildikdən sonra veteranlar və əlillər üçün xüsusi mobil tətbiqlər, virtual dəstək qrupları və rəqəmsal protezlərdən istifadə edilməyə başlandı. "ReWalk" adlı robotik texnologiya, veteranların normal gedişlərini bərpa etməyə kömək edir və rəqəmsal terapevtlər psixoloji dəstək verir. Bu texnologiyanın tətbiqi ilə veteranların sosial adaptasiya göstəriciləri yüksəlmiş və işəgötürülmə statistikalarında da artım müşahidə edilmişdir.

2000-ci illərin əvvəllərində ABŞ-da müharibə iştirakçıları və əlillər üçün tətbiq edilən reabilitasiya proqramları əsasən fiziki terapiya və dövlət tərəfindən verilən məhdud maddi yardımlarla həyata keçirilirdi. Müharibədə iştirak etmiş şəxslər iş yerlərinə,

sosial həyatlarına uyğunlaşmaqda böyük çətinlik çəkirdilər. ABŞ-da reabilitasiya texnologiyası, xüsusilə rəqəmsal texnologiya, inkişaf etdirilərək müharibə iştirakçılarına virtual reabilitasiya proqramları və süni intellekt əsaslı sosial dəstək proqramları təklif olunmağa başlandı. Məsələn, ABŞ "Veteranlar İşləri İdarəsi" (VA) rəqəmsal reabilitasiya və protez texnologiyalarından geniş istifadə edərək, robot texnikası və virtual realıq vasitələri ilə əsgərlərin fiziki və psixoloji terapiya almalarına imkan yaratdı. Süni intellektli təlim proqramları vasitəsilə veteranlar yeni bacarıqlar əldə edir və cəmiyyətə daha tez inteqrasiya olunurlar [5].

Böyük Britaniyada müharibə iştirakçılarının reabilitasiyası əsasən dövlətin təmin etdiyi xidmətlər və məhdud fiziki reabilitasiya mərkəzləri vasitəsilə həyata keçirilirdi. Böyük Britaniyada rəqəmsal reabilitasiya modeli, veteranlar və əlillər üçün müxtəlif texnologiyaların istifadəsinə əsaslanan xidmətlər təklif etməyə başladı. Müharibə iştirakçıları üçün rəqəmsal mentorlar, telemedisin kimi xüsusi innovativ imkanlar və şərait yaradıldı. Böyük Britaniyada virtual terapiyadan posttravmatik stres pozuntusu (PTSP) olan insanların müalicəsində geniş şəkildə istifadə edilir.

"DOST" mərkəzləri və "YAŞAT" Fondu, müxtəlif təhsil qurumları ilə əməkdaşlıq edərək müharibə iştirakçıları üçün təqaüd proqramları, eləcə də xüsusi təlim kursları-"Birgə təhsil proqramları" yarada bilər. Bu təhsil proqramları vasitəsi ilə "DOST" mərkəzləri və "YAŞAT" Fondu müharibə iştirakçılarının sosial reinteqrasiyasını daha da gücləndirə bilər.

Nəticə

"YAŞAT" Fondu yerli və beynəlxalq təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq edərək, müharibə iştirakçılarına və onların ailələrinə təqaüdlər təqdim edə, həmçinin bu təqaüdlər vasitəsi ilə onların yüksək keyfiyyətli təhsil almalarına və yeni biliklər əldə etmələrinə şərait yarada bilər. Xüsusilə xaricdə təhsil proqramları və mübadilə proqramlarının tətbiq edilməsi ilə müharibə iştirakçılarının təhsil imkanlarını genişləndirmək mümkündür. "DOST" Agentliklərinin də müasir texnoloji alət və üsullardan yararlanması onu, dünyanın ən qabaqcıl sosial yardım göstərən qurumlarından biri kimi problemlərin həllində effektiv səciyyə daşıyan nümunə olaraq təqdim edə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. DOST Agentliyi Rüblük Bülleten No: 14, səh.2, iyul 2024 buraxılışı. <https://dost.gov.az/nesr.php?nesr=18>
2. "Azərbaycanda Sosial Müdafiə Sistemi: Qiymətləndirmə və Təkmilləşdirilməsi İstiqamətləri", CESD Tədqiqat Qrupu, BAKI-2016, səh.19
3. DOST İnküziv İnkişaf və Yaradıcılıq Mərkəzi. <https://dost.gov.az/page/dost-inkluziv-inkisaf-ve-yaradiciliq-merkezi>
4. Zülqaydə Mollayeva, "Postmüharibə dövründə əhali arasında yaranmış psixoloji problemlər və onların aradan qaldırılması", Xəzər Universiteti, BAKI-2022, səh.8
5. "Supporting United States Veterans: A Review of Veteran-Focused Needs Assessments from 2008-2017", University Park-2017, November, Clearinghouse, page 11.
6. Paulo Freire, "Pedagogy of the Oppressed", The Continuum International Publishing Group, New York-2000, page 61.
7. Hannah Arendt, "The Human Condition", The University of Chicago Press, 2nd edition, Chicago-1998, page 176.

XÜLASƏ

"YAŞAT" Fondu və "DOST" Agentlikləri Vətən müharibəsi iştirakçılarının sosial problemlərinin həllində bir-birini tamamlayan və əməkdaşlıq edən qurumlardır. Bu səbəbdən onların daha effektiv formada birlikdə fəaliyyətləri nəticəsində, sosial problemlərin həllində qarşıya çıxan məsələlər ilə daha asan mübarizə yolları tapmaq və bünövrəsini möhkəmləndirmək mümkündür. Bütün dünyada texnoloji dəyişikliklərin süni intellektlə olan qarşılıqlı əlaqəsi bu sahədə öz töhfəsini hələ yeni də olsa göstərməkdədir. Azərbaycan da bu sahədə müharibə iştirakçıları üçün müxtəlif məsələlərin həllində texnoloji dəyişikliklərin yaratdığı məhsullardan istifadə etməklə dünyanın qabaqcıl ölkələrinə nümunə təşkil edə biləcək özünəməxsus problem həll etmə mexanizmini yarada bilər.

Açar sözlər: sosial problemlər, müharibə iştirakçıları, inteqrasiya, "DOST" Mərkəzləri, "YAŞAT" Fondu.

РАУФ АББАСОВ

Докторант Национальной Академии Наук

Азербайджана,

E-mail: rauf-abbasov-2009@mail.ru

**РОЛЬ ЦЕНТРОВ “DOST” И ФОНДА
“YAŞAT” В РЕШЕНИИ СОЦИАЛЬНЫХ
ПРОБЛЕМ УЧАСТНИКОВ ВОЙНЫ
РЕЗЮМЕ**

Фонд «Яшат» и Агентства «ДОСТ» — это учреждения, которые дополняют и сотрудничают друг с другом в решении социальных проблем участников Отечественной войны. Поэтому в результате их более эффективной совместной деятельности можно найти более простые пути решения возникающих проблем в решении социальных проблем и укрепить их основы. Взаимодействие технологических изменений во всем мире с искусственным интеллектом все еще вносит свой вклад в эту область, хотя и находится на ранних стадиях. Азербайджан также может создать уникальный механизм решения проблем в этой области, который может послужить примером для ведущих стран мира, используя продукты, созданные в результате технологических изменений, для решения различных проблем участников войны.

Ключевые слова: социальные проблемы, ветераны войны, интеграция, Центры “DOST”, Фонд “YAŞAT”.

RAUF ABBASOV

Doctoral student of the Azerbaijan

National Academy of Sciences

E-mail: rauf-abbasov-2009@mail.ru

**THE ROLE OF "DOST" CENTERS AND
"YAŞAT" FOUNDATION IN SOLVING SO-
CIAL PROBLEMS OF WAR PARTICIPANTS
ABSTRACT**

The “YAŞAT” Foundation and the “DOST” Agencies are complementary and cooperating institutions in solving the social problems of the participants of the Patriotic War. Therefore, as a result of their more effective joint activities, it is possible to find easier ways to deal with the issues encountered in solving social problems and strengthen their foundations. The interaction of technological chan-

ges with artificial intelligence all over the world is still showing its contribution in this area, although it is still new. Azerbaijan can also create a unique problem-solving mechanism for the participants of the war in this area, which can serve as an example for the leading countries of the world, by using the products created by technological changes in solving various issues.

Keywords: *social problems, war veterans, integration, "DOST" Centers, "YAŞAT" Foundation.*